

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جمهوری اسلامی ایران
سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور

مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه

معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه
دفتر اقتصاد کلان

انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور ۸۳/۰۰/۴۹ (جلد اول)

انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور ۸۳/۰۰/۵۰ (جلد دوم)

فهرست برگه (جلد اول)

سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. دفتر اقتصاد کلان

مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه/ معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه. - تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، معاونت امور پشتیبانی، مرکز مدارک علمی و انتشارات، ۱۳۸۳.

۲ ج. (۱۳۸۶ ص:). مصور، + ۱ دیسک فشرده. - (انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور؛ ۴۹/۸۳/۰۰، ۸۳/۰۰/۵۰)

ISBN 964-425-540-2 (set)

۱. ایران - سیاست اقتصادی. ۲. ایران - سیاست اجتماعی. ۳. سیاست فرهنگی - ایران. ۴. برنامه ریزی - ایران. الف. برنامه چهارم توسعه اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۴-۱۳۸۸. ب. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. مرکز مدارک علمی و انتشارات. ج. عنوان.

HC ۴۷۱ / ۱۴ ۱۳۸۳

ISBN 964-425-538-0

شابک ۵۳۸-۰ - ۹۶۴-۴۲۵ (جلد اول)

مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه (جلد اول)

ناشر: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، معاونت امور پشتیبانی، مرکز مدارک علمی و انتشارات
چاپ اول، ۵۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال مجموعه دو جلدی با جلد شومیز همراه با لوح فشرده
قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال مجموعه دو جلدی با جلد گالینگور همراه با لوح فشرده
تاریخ انتشار: سال ۱۳۸۳

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: قاسملو
همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست برگه (جلد دوم)

سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. دفتر اقتصاد کلان

مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه/ معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه - تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، معاونت امور پشتیبانی، مرکز مدارک علمی و انتشارات، ۱۳۸۳.

۲ ج. (۱۳۸۶ ص): مصور، + ۱ دیسک فشرده. (انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور؛ ۴۹/۸۳/۰۰، ۸۳/۰۰/۵۰)

ISBN 964-425-540-2 (set)

۱. ایران - سیاست اقتصادی. ۲. ایران - سیاست اجتماعی. ۳. سیاست فرهنگی - ایران.
۴. برنامه ریزی - ایران. الف. برنامه چهارم توسعه اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۴-۱۳۸۸. ب. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. مرکز مدارک علمی و انتشارات. ج. عنوان.

HC ۴۷۱ / آ ۴ ۱۳۸۳

ISBN 964-425-539-9

شابک ۵۳۹-۹ - ۴۲۵-۹۶۴ (جلد دوم)

مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه (جلد دوم)

ناشر: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، معاونت امور پشتیبانی، مرکز مدارک علمی و انتشارات
چاپ اول، ۵۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال مجموعه دو جلدی با جلد شومیز همراه با لوح فشرده

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال مجموعه دو جلدی با جلد گالینگور همراه با لوح فشرده

تاریخ انتشار: سال ۱۳۸۳

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: قاسملو

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

بسمه تعالی

مقدمه

در عرصه فعالیتهای برنامه‌ریزی در ادوار گذشته، موضوعی که همواره مورد غفلت قرار گرفته است، استفاده از شیوه‌های مناسب در زمینه حفظ و نگهداری اسناد و مدارک بررسیها، مطالعات و تصمیم‌سازیها به منظور اطلاع‌رسانی در مورد رویکرد برنامه‌ریزان در دوره‌های برنامه‌ریزی بوده است. این بی‌توجهی در سالهای دورتر، گسسته شدن حافظه تاریخی و فقدان دسترسی به تجربیات تجمیع شده‌ی گذشته را باعث گردیده است. تنها اسناد به جای مانده از برنامه‌های قبلی توسعه نیز، به جهت متفرق بودن و عدم ارائه آن در یک نظام سلسله‌مراتبی، پیگیری گام به گام مراحل تکوین برنامه‌ها و نتیجه‌گیری در مورد نظم فکری حاکم بر آن را دچار مشکل و ابهام ساخته است.

شکل‌گیری برنامه چهارم توسعه کشور در شرایطی صورت گرفته است که کشور با چالشهای درونی و بیرونی جدی روبه‌رو بوده است. این چالشها در کنار تحولات بین‌المللی و فضای نوین اقتصاد بین‌الملل، فضای برنامه چهارم را با برنامه‌های گذشته متفاوت کرده است.

بهره‌برداری از فرصتها و مقابله با تهدیدهای احتمالی موجود، متضمن اتخاذ راهبردهایی است که از رویکردی منطقی مبتنی بر برنامه‌ریزیهای بلندمدت و تحلیل چشم‌اندازهای با افق دور دست با هدف‌گذاری و جهت‌گیریهای روشن حاصل شده باشد. از این رو تهیه و تدوین برنامه چهارم با توجه به ضرورتها و الزامهای ناشی از آرمانهای قانون اساسی، تحولات بین‌المللی، فضای نوین اقتصادی جهان، تحولات علمی و فناوریهای نو، بر پایه ترسیم چشم‌اندازی بلندمدت در دستور کار قرار گرفت.

در تدوین چشم‌انداز، بر اساس روندهای گذشته متغیرهای کلان کشور، تصویری از آینده با فرض ادامه روند موجود ترسیم گردید. سپس با توجه به واقعیتهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی

موجود جامعه، امکانات، محدودیتها و چالشهای آینده کشور مورد ارزیابی قرار گرفت و آنگاه در قالب یک بررسی مرتبط، هماهنگ و سازگار، تصویری از آینده ممکن و مطلوب ارائه شد. در مطالعه چشم‌انداز بررسی شرایط بین‌المللی و تحولات آینده آن، از زوایای مختلف انجام شد. گرایشهای نظم نوین جهانی، روندهای آینده جهان، نقش و جایگاه کشورهای در حال توسعه در شرایط انتقالی، گرایشهای توسعه در قرن ۲۱، چشم‌انداز قدرت بین‌المللی ایران و احیای موقعیت بین‌المللی و منطقه‌ای کشور، از جمله مطالعاتی بود که نتایج آن، پیش‌فرضهای مطالعات اقتصاد ملی را رقم زد.

مطالعه مربوط به آمایش سرزمین و راهبردهای استخراج شده از این مطالعه نیز، از دیگر پایه‌های مورد استفاده در تنظیم چشم‌انداز بوده است. در ادامه کار هدف‌گذاری متغیرهای کلان اقتصاد ملی بر پایه مطالعات انجام شده در چارچوب عملکرد گذشته، ویژگیهای کنونی و تصویر آینده حوزه‌های مربوط به رشد، سرمایه‌گذاری، جمعیت، بازار کار، بودجه دولت، پول، ارز و تورم، تجارت خارجی، توزیع درآمد، شرکتهای دولتی و علم و فناوری و با اتکای بر روابط علت و معلولی متغیرها، مقایسه تطبیقی با روند شاخص کشورهای نواخته صنعتی و کشورهای منطقه و همچنین با عنایت به ویژگیهای بومی در عرصه‌های مختلف صورت گرفت.

پس از انجام مطالعات کارشناسی چشم‌انداز، لازم بود این مطالعات در مراجع تصمیم‌گیری، مشروعیت یابد. بدین منظور نظام برنامه‌ریزی مصوب با شکل و شیوه نوین نسبت به برنامه‌های پیشین، آغاز به کار کرد و محصول نهایی این نظام در قالب سند چشم‌انداز و سیاستهای کلی برنامه چهارم به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع شد که پس از بازنگری و اعمال اصلاحات لازم مورد تصویب و تنفیذ مقام معظم رهبری قرار گرفت.

در تدوین چشم‌انداز، دو هدف بسیار مهم مورد توجه قرار گرفته است:

الف: ایجاد شغل، فعالیت مولد و درآمد برای جمعیت جوان کشور، از طریق استقرار جریان رشد و توسعه پایدار

ب: کم کردن فاصله کشور با کشورهای نواخته صنعتی تا حداکثر ممکن و ارتقای موقعیت بین‌المللی و منطقه‌ای به گونه‌ای که تا افق چشم‌انداز، جایگاه اول را در منطقه به دست آورد.

متوسط سالانه رشد اقتصادی (۸/۶٪) و سرمایه‌گذاری حدود (۱۱٪)، نرخ بیکاری (۷٪) و نرخ تورم حدود (۵٪) در سال افق، از مهم‌ترین هدف‌گذاری‌هایی است که در چشم‌انداز تعیین شده است. برای تحقق این اهداف، رشد بهره‌وری نیروی کار به میزان (۴/۴٪) در سال ضروری خواهد بود.

سیاست‌های کلی برنامه چهارم که به عبارتی سرمشق و محور اساسی تدوین لایحه برنامه چهارم است، ماموریت این برنامه را «رشد پایدار اقتصادی دانایی‌محور» تعیین نموده است. در لایحه برنامه چهارم توسعه و سند چشم‌انداز، برای دستیابی به قدرت اقتصادی اول منطقه، محورهای اساسی زیر در نظر گرفته شده‌اند که برای نیل به آنها الزامها و راهبردهایی نیز پیش‌بینی شده است:

رشد مستمر و پایدار - توسعه مبتنی بر دانایی جهانی - تعامل فعال با اقتصاد - رقابت‌پذیری اقتصاد - امنیت انسانی و عدالت اجتماعی - امنیت ملی - ارتقای کیفیت سطح زندگی - محیط زیست و توسعه پایدار - توسعه فرهنگی - توسعه مدیریت دولت - امنیت و توسعه قضایی - تعادل و توازن منطقه‌ای کشور بر اساس موازین آمایش سرزمین.

لایحه برنامه چهارم در چارچوب محورهای فوق تنظیم گردید که مهم‌ترین مرحله تحقق جامعه آرمانی بلندمدت توسعه کشور، محسوب می‌شود و در پی تحکیم مبانی و بسترهای رشدی است که فرصت‌های مدیریت بهتر ایران فردا و احکام مورد نیاز ایجاد مبانی جدید توسعه جمهوری اسلامی ایران را فراهم خواهد آورد.

برنامه چهارم، به عنوان نخستین گام در رسیدن به اهداف تعیین شده چشم‌انداز بلندمدت کشور به‌گونه‌ای تدوین شده است که بتواند نرخ بیکاری و تورم را که از مهم‌ترین شاخصهای اقتصادی است، به عددی یک رقمی تبدیل کند. در این ارتباط رسیدن به نرخ بیکاری (۸٪) و نرخ تورم (۹/۹٪) به عنوان مهم‌ترین اهداف برنامه چهارم، مورد توجه قرار گرفته است. برای تحقق این اهداف لازم است جمعیت شاغل از رشد سالانه حدود (۴/۳٪) برخوردار گردد و به طور متوسط سالانه ۸۹۷ هزار نفر بر جمعیت شاغل افزوده شود. رشد اقتصادی در برنامه چهارم، معادل (۸٪) برآورد شده است که تحقق آن منوط به افزایش رشد سالانه سرمایه‌گذاری به میزان (۱۲/۲٪) و بهره‌وری کل عوامل سالانه معادل (۲/۵٪) خواهد بود.

در تهیه و تدوین برنامه چهارم توسعه، علاوه بر کار کارشناسی و مطالعاتی انجام شده که بخش مهمی از آن در این مجموعه ارائه گردیده است، صدها ساعت نیز وقت مدیران و تصمیم‌گیران کشور در نهادهای تصمیم‌گیری، مصروف آن شده، که نتایج آن در اسناد تهیه شده، قابل مشاهده و پیگیری است. مجموعه حاضر، در برگیرنده نتایج مطالعات مطروحه در عرصه بین‌المللی و اقتصاد ملی، مبانی نظری توسعه، مطالعات آمایش سرزمین و همچنین اسناد مصوب چشم‌انداز، سیاستهای کلی و لایحه برنامه چهارم است.

هدف از تهیه این مجموعه، این است که اطلاعات پایه برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور را در این مرحله در اختیار محققان، اندیشمندان، مدیران و تصمیم‌گیران کشور بگذارد تا در مراحل بعدی فرایند برنامه‌ریزی کشور، مورد استفاده قرار گیرد.

بخش عمده‌ای از مطالب ارائه شده در مجموعه حاضر، توسط مسئولین و کارشناسان دفتر برنامه‌ریزی و مدیریت اقتصاد کلان تهیه شده است، لیکن مدیران و کارشناسان بخشهای دیگر سازمان به ویژه دفتر امور صنایع و معادن نیز هر کدام به شکلی در تدوین گزارشهای این مجموعه همکاری قابل توجهی داشته‌اند. علاوه بر دفاتر سازمان، مقالاتی نیز توسط آقایان بایزید مردوخی، کورس صدیقی، محسن طلایی و حسین سیف‌زاده تهیه و ارائه شده است که از تلاش و همکاری یکایک آنان تشکر و قدردانی می‌شود.

متذکر می‌شود، وجود گزارشها و مقالات مندرج در این مجموعه که دیدگاههای کارشناسی را در زمینه‌های مختلف ارائه کرده است به این معنا نیست که تماماً مورد تأیید دستگاه برنامه‌ریزی کشور باشد، بلکه اسنادی است که به عنوان مطالعات پایه و پشتیبان مورد بررسی و پالایش قرار گرفته و اسناد نهایی پس از انجام بررسیها، در شوراهای برنامه‌ریزی و نهادهای تصمیم‌گیری تنظیم و تدوین شده است. به منظور کاربردی‌تر نمودن و استفاده سریع و آسان از مطالب کتاب، نسخه الکترونیکی این مجموعه در قالب لوح فشرده دارای قابلیت‌های ویژه‌ای در جستجوی واژه، نمایش مناسب مطالب، امکان ارسال آن به چاپگر و ... همزمان تهیه گردیده است.

در پایان از تلاش و جدیت آقای دکتر حسین عرب‌علی‌بیک و آقای سعید جلالی که طراحی و اجرای نسخه الکترونیکی و آماده‌سازی نسخه کاغذی را برای چاپ به عهده داشته‌اند، تشکر و قدردانی می‌گردد. این مجموعه با وجود تلاشی که در جهت رفع نقایص و اشکالات آن به عمل آمده است، یقیناً دارای کاستیهایی می‌باشد که دریافت آن از سوی محققان و اندیشمندان کشور، گردآورندگان این مجموعه را در تصحیح آن در مراحل بعدی یاری خواهد داد.

معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه

دفتر برنامه‌ریزی و مدیریت اقتصاد کلان

تابستان ۱۳۸۳